

Илияна ГАНЧЕВА

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

ОБРЕДНО ЛЕКУВАНЕ С ВОДА ПРИ БЕЗДЕТСТВО У БЪЛГАРИТЕ

Iliyana GANCHEVA

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

RITUAL HEALING WITH WATER FOR CHILDLESSNESS OF BULGARIANS

The main subject of research follows everyday and ritual traditional practices with water used by folk medicine to treat childlessness in rural areas. Chronological frameworks of the studied period cover the end of the 19th - the first half of the 20th century, a period which the scientific medicine is almost unknown for traditional Bulgarians. For that reason, the healing practices includes Christian and non-Christian beliefs and practices; irrational (magical) and rational (healing). According to the traditional way of thinking childless woman brings misfortune and danger to family, genus, even to the whole rural community. Therefore, the „dangerous” force and nature of infertility implies its healing. The practices of ritual healing of childlessness with water rest on the idea that water has a purifying and fertile power, on symbolic level it is the amniotic fluid in the womb, it is a symbol of feminine origin and fertility. In the study healing practices with water against childlessness can be grouped in two categories: 1) Ritual folk medicine practices. On one hand, they contain the mythological thinking of the people, defining healing with water as contact healing magic, because magical practices have been done on the water under unusual circumstances. They are leading to water’s supernatural healing power. On the other hand, these are folk healing practices, related to the real rational experience of the human and his age-old knowledge of the health abilities of the water; 2) Ritual healing practices with water as part of the family and calendar ritual system. In the family rites they are expressed as preventive mandatory measures to prevent infertility in the family, and in the calendar rites – like a healing practices against childlessness, related to the belief in the healing capabilities of the water at certain calendar moments.

Keywords: childlessness, woman, water, folk medicine.

Мотивът за фертилността в традиционната народна култура е абсолютизиран и пропива както всекидневния живот, така и цялата празнично-обредна система на българина. „*Къща без деца огън да я гори*“ казва народната поговорка и определя универсалните представи за раждането на деца като най-важна цел на брака и естествено природно предназначение на жената (съпрузите). Стерилитетът или неспособността за зачеване (на жената) според традиционното мислене носи нещастие и опасност за семейството, рода, дори

за цялата селска общност. Затова „опасната“ сила и същност на безплодието налага неговото лекуване.

Тази статия е опит да се проследят по етнографски материали само онези всекидневни и обредни традиционни практики с вода, които народната медицина прилага за лекуване на бездетство в селска среда. Тези практики са лечебни и предпазващи по своя характер, насочени към възвръщане (или стимулиране) на човешката плодовитост, в които основно лечебно средство е водата. Като народно-медицински обредни и магически способности за лечение те почиват на идеята, че водата притежава очистителна и оплодителна сила, тя е символ на женското начало и плодовитостта.

Хронологическите рамки на изследвания период обхващат края на XIX – първата половина на XX в., период, в който за традиционния българин научната медицина е почти непозната, а народната медицина генетически отвежда към условията на докласовото общество и носи много от чертите на първобитното мислене (Георгиев 1980: 17). Поради тази причина в разгледаните лечебни способности съжителстват християнски и нехристиянски вярвания и практики, ирационалното (магическото) и рационалното (лечебното).

Същината на разглеждания проблем изисква на първо място да бъде представен **мотивът за безплодието** в българската народна култура. Само майчинството утвърждава омъжената жена като пълноценен и равностоен член на семейството и селския колектив, като се предпочита мъжкото дете, заради продължението на рода (Манова 1999: 102), като „полезни работни ръце и отмяна за стари години“ (Арнаутов 1996: 690). Плодовитостта не само е желана и очаквана, тя е абсолютно задължителна, третирана като основна добродетел на съпругата. По този начин способността на жената да ражда в голяма степен определя отношението към нея. Традиционно безплодието в семейството се отнася за сметка на жената, защото износването и раждането на здраво дете се схваща като основна биосоциална функция на здравето женско тяло. Плодородието е в смислова връзка и в зависимост от раждането, затова посредством своята утроба жената е превърната в негов символ, а то – в нейна изконна даденост.

Бездетната жена има устойчиви названия – *бездетка*, *безплодна*, *ялова*, *яловица*, *яловка*, *безродка*, *клинава*, *безродица* (Родопи), *касърка* (Странджа) *бизчъдница* (бесарабски българи). На стерилната жена се гледа с недобро око: тя носи нещастие на семейството и целия селски колектив и няма право да изпълнява обредни функции¹, да събира реколтата от първите плодове, може лесно да се отдаде на магьосничество и заклинания, а на човек, който срещне такава жена, работата няма да спори. Вярва се, че след смъртта си, тя не може да отиде в Рая, а на „оня свят“ змии сучат от гърдите ѝ. Бездетката е

---

¹ В традиционното мислене бездетната жена се съпоставя с късовавия мъж като безплодни и изолирани от обществото, а тяхната маргинализация се регистрира като табу за участие в обредите.

обект на двойствено отношение: от една страна, търпи упреци (най-вече в рамките на мъжовото си семейство, от свекърва и зълви), а от друга – принудена е да понася съжаление и съчувствие от външните хора. В трудовото ежедневие на селския човек обаче бездетните жени все пак са отбягвани независимо от състраданието към тях, заради вярването, че носят зло и нещастие (Цанева 1994: 120). Според А. Воденичарова социалната им изолация не е абсолютна, а социалният статус на бездетната жена може да се разглежда като незавършен, граничен между старите моми и женените (доколкото раждането на първо дете е преходът между двете състояния). Тази социална незавършеност, бидейки опасна за целия колектив, обосновава предпазни мерки и лечебни практики за преодоляване на граничността между тези състояния (Воденичарова 1994: 108).

В традиционното общество народът ни е смятал бездетството за тежко наказание, особено когато минат повече от пет-шест години след брака. Причините са детайлизирани в народното съзнание – напр. бездетни остават онези, които имат грехове, стигнала ги е родителска клетва (Маринов 1994: 234), или в резултат от това, че съпрузите са близки роднини (при бесарабските българи) (Телбизов, Телбизова 1963: 210), че жената е „клинава“ (има менструални смущения), като резултат от магия, болест, уплаха, *носуряване* (вдигане на тежки предмети), от обладаване на жената от лош дух (Манова 1999: 28–29), ако две булки се срещнат по пътя към църквата, ще останат безплодни и пр.

Причини за безплодие могат да бъдат и обстоятелства, върху които не може да се влияе, тъй като те предопределят съдбата на човек още с раждането му. Напр. сред славянските народи е запазено вярването, че обстоятелствата около раждането (времето, лунните фази и др.) се свързват с бъдещите репродуктивни способности на детето. Според българските поверия в годината има три дни, когато по целия свят не вали дъжд. Ако в тези дни се роди дете, то ще бъде безплодно (Седакова 2013: 186).

Най-често изтъкваната и най-страшна причина за изгубване на репродуктивните човешки способности според народната вяра е божие наказание заради сторен тежък грях. Нарушаването на редица забрани (част от които са покъсни варианти на древно табу) се оценява и в категориите на християнските представи за грях, последица на който отново са ред болести. Развитие на идеята за греха в християнския период води до двупосочното осмисляне на болестта като следствие от греха и като знак, чрез който се осъзнава неговото извършване. Можем да допуснем две положения: ако човек сгрешил, се очаква да се разболе; ако вече се е разболял – се търси в какво е сгрешил. В този смисъл грехът „не причинява“ болестта, а я свързва с човека (Тодорова-Пиргова 1995: 36). Още за древногръцките и средновековните лекари понятията за здраве и болест са най-тясно свързани с идеите за грях, наказание, изкупление, а молитвата, литургията и изповедта в средновековна Европа са неделима част от лечебния процес. На възгледа за болестта като резултат от

грях се гледало изключително сериозно и затова църковните събори на Запад забраняват на лекарите да консултират пациенти, които преди това не са посетени и изповядани от свещеник.

През 30-те години на XX в. нов момент при обяснение на бездетството е „развалата“, която идва от града. Всъщност това е веднъж обща оценка на отказа от традициите, която се доближава до широкото традиционно понятие за „грях“, и втори път – конкретна причина, когато става дума за момичета, работили като слугини в града (Генчев 1993: 198).

Народната ни традиция почти изключва виновността на мъжа при бездетие в семейството. Абсолютизираната роля на жената да ражда и отглежда деца определя основно нейната отговорност за осигуряване на потомството. На практика представата за виновността на мъжа съществува, но тя е табуирана поради отредената му първостепенна роля в семейството, което не позволява да бъде държан отговорен, а тъкмо обратното – той да търси отговорност (Станчев 2001: 68). Макар за липсата на деца в семейството причината да се търси основно в жената, в народната медицина съществуват и практики, които третираят като засегнати и двамата съпрузи.

В българските народни схващания, измиването е универсален начин за изцеление на болното тяло, затова водата с нейните продуциращо-здравеносни функции е елемент с широко присъствие в отделните всекидневни и обредни практики. Водата (реката, влагата, росата) е еквивалент на женското начало, на околоплодните води и плодовитостта. Тя очиства и предпазва, отстранява беди, болести и „всякакви лошотии“.

Лечебните практики с вода срещу бездетство условно могат да бъдат групирани в **две категории**:

1) Народолечебни практики, известни като *поливки, измивания, напарвания, запойвания*. От една страна, това са медицински практики, почерпани от действителния рационален опит на човек, свързан вековните му познанията за здравеносните способности на водата. От друга страна, те съдържат в себе си ирационалното митологично мислене на народа, осмислящо лекуването с вода като контагиозна лечебна магия, тъй като върху водата са извършени магически действия при необичайни обстоятелства, довели до свръхестествената ѝ лечебна сила.

2) Обредни лечебни практики с вода, съпътстващи семейната и календарна празнично-обредна система. В семейната обредност те се изразяват като превантивни задължителни мерки, за да се предотврати безплодие в семейството, а в календарната – като обредни действия за лекуване на бездетство, свързани с вярата в лековитите способности на водата в определени календарни моменти.

Към първата категория народолечебни практики трябва да съотнесем ония, при които хората се опират както на вярата в свръхестественото, така и

на рационалните познания на народната медицина. До края на 40-те години на ХХ в. за лечение при бездетство най-често се прибегва до народни лечители. Освен традицията тук оказва влияние и необходимостта на лекаря да се заплаща в пари и особено страхът от разгласяване. По същата причина се предпочитат и народните лечители от друго село (Генчев 1993: 198). В повечето случаи народната акушерка (*бабата*) е и лечителка, затова е особено почитана от яловицата. Въз основа на представата за свръхестествената природа на безплодието (като зависещо от Бога, като следствие от грях, като наказание) и липсата на ефективни и популярни методи за лечението му много често бездетката прибегва до услугите на баячките, до прилагането на магически практики, за да се изцери. Баянията срещу безплодие са разнообразни както като словесност, така и като действия, но целият им богат инструментариум от практики е натоварен да осъществи голямата мечта на безродката – рожба от сърце.

Въпреки всеобщото убеждение, че лечението рядко помага, защото безплодието е „Божа работа“, бездетната жена е длъжна да се подложи на лечение. Практиките срещу безплодие не могат да бъдат стройно класифицирани, тъй като в тях е размита представата за лечебно и магическо, рационално и ирационално. Прилагат се различни комбинации от мерки с вярата и надеждата, че ще помогнат на бездетната жена. В този смисъл дори практиките, които са считани за лечебни и рационални, съдържат известна символика, доближаваща ги до ирационалните магически действия (Станчев 2001: 44).

Много от народолечебните действия с прилагане на вода се основават на знанията за действителното ѝ лечебно въздействие при някои заболявания и са резултат от използването ѝ в продължителната и непрестанна битка на човека срещу болестите. След дълги години на търсене и опознаване на причините за отделните заболявания, на опити да се използват всички възможни средства за лечебно въздействие, нашите праотци по пътя на емпиризма са стигнали до знанията за лечебните качества на някои води, до прилагането на водата като основно средство за получаване на извлеци от много лечебни растения и като основен разтворител на повечето материали, използвани в народолечението. Стотици народни рецепти включват отвари и запарки от билки за вътрешно и външно прилагане под формата на обредно „запойване“ и „поливки“ с тях, на горещи бани или напарвания при различни видове заболявания (Манкова 1989: 168). Такива народолечебни практики с водни билкови отвари са широко застъпени и при лекуването на безплодие или гинекологични проблеми². Напр. народът познава обредни измивания или поливки с градински

---

² Женските болести са обект на внимание още в редица стари средновековни лековници, като най-широко застъпени са в Хилендарския медицински кодекс. Още там се препоръчват различни лекувания, като вътрешно приемане на отвари, напарвания, но за отбелязване е, че много от лекуванията суеверно включват средства от животински произход с алюзия за плодовитост, като сперма от заек, сирище от зайка, тестиси от овен, прах от кози рога или магарешки копита (Георгиев 2015: 126).

невен, босилек, вратига (*Tonacetum vulgare*), росен (*Dictamnus albus*), черна папрат (изтравниче, страшниче) (*Asplenium trichomanes*). Познато е и жената да се „напарва“, като във водата се слага чесън или люспи от лук, които народната традиция свързва с потентността.

Широко приложение в лечебните практики срещу безплодие намира билката клинава трева (*Astragalus glycyphyllos* L.), наричана още *клинавиче*, *клинаво биле*, *орлови* или *врани нокти*. Сваряват се във вода корени и листа от нея, болният се напарва с течността и пие по 1 винена чаша сутрин на гладно. Има два вида клинава трева – мъжка и женска (Богданова 1985: 301), за лекуване съответно на мъжко и женско безплодие. Почетното място на тази билка като билкова отвара срещу стерилитет се подчертава и от наименованието на болестта *клинни* (букв. безплодие). Болестта *клинни* при децата се смята за особено опасна при момчетата, тъй като на нея се отдава мъжкото безплодие след достигането на полова зрялост. Тя се изразява в подуване и болки в слабините, гърчене и непрестанен плач, неприемане и повръщане на храната, нощно напикаване (Васева 2008: 27). Прилагателното *клинав* се отнася за мъж със стомашни колики, както и към този, който не може да има деца. За девойките *клинни* означава предимно разстройство в менструалния цикъл, за жените – безплодие, както и типични женски аномалии, свързани с раждането на дете: спонтанен аборт, преждевременно раждане и дори спиране на майчиното мляко (Седакова 2013: 189). Друга интерпретация на болестта е, че жената има *клинни*, т.е. простудила се е. В този случай лечението се свързва с разцепване на кол на три части, а наричанията целят преминаването на „клините“ от тялото на жената в кола и неговото изхвърляне във водата, т.е. освобождаването на жената и пречистване чрез водата (Кюркчиева 2008: 365).

Освен в домашни условия съприкосновението на водата с билките има лечебна сила и под формата на роса. Съществува поверие, че росата е образувана от сълзите на починали девойки, които тъгуват по любимите си, а според народно-християнската версия на представата, росата се образува от сълзите на Богородица, която е покровителка на бременните и родилките (Попов 2006: 272). Обредното къпане в роса като лечебен и магически обред засяга най-вече стерилните жени и младите невести и преследва пряко оздравителни цели за женските гениталии. То става обикновено в местности с лекарствени растения, въздействащи конкретно върху детеродните способности на жените, защото обредната практика предвижда „влаченето“ им разголени до кръста именно в тези участъци (Манкова 1996: 52).

Любопитно е да се спомене една интересна интерпретация за силата на билките и водата при лекуване на безплодие, която ни оставя Димитър Маринов: „У народа съществуват два вида понятия за силата на билките. Едни билки в реалния смисъл принадлежат към народната медицина, т.е. вярва се, че с тяхната сила жената може да роди. Тук в този случай не се изключва никак събирането на бездетката с мъжа си. Билките само улесняват зачатията или отстра-

няват магиите, които са причинили бездетство. Другите билки са отвлечено понятие за народа. Тия билки съществуват само в народната вяра и поверието. С тяхната магическа сила жена, щом ги пиела (или се миела с отвара от тях) и зачевала. Тук в тоя случай се изключвало всякакво участие на мъжа: това е безсеменно зачатие. За такова безсеменно зачатие се говори в песните и приказките. Там е отразено, че тия билки никнели много далеч и тях можели да ги донесат самодивите, орисниците и слънцето. Заченатото и родено от такива билки дете народната вяра и поверието издигат много високо и го снабдяват с митични качества, които липсват у другите обикновени деца. Ако е момче, то бивало с белег: звезда на челото, криле под раменете, юнак над юнаците. Ако ли е момиче, то ставало мома „дуня гюзелия“, т.е. рядка красавица, стройна, с дълги коси и рядка песнопойка“ (Маринов 1994: 240).

В народолечението освен на рационално ниво с помощта на познати от народа водни билкови отвари здравеносните способности на водата се засилват с традиционни магически способности – поставянето ѝ при необичайни обредни обстоятелства или в съприкосновение с магическата сила на друг обреден реквизит. Болният се запойва или окъпва (полива) с такава вода и става съпричастен на нейната сила да прогонва болестта. Водата за лечение може да бъде почерпана от лековити извори или да бъде специално обработена за целта – вода, в която са гасени въглени или е лят куршум (восък), вода, стояла под звездите или под плодно дърво³. За да се увеличи въздействената сила на водата, прилагана с обредна цел, трябва да се спазват и някои други условия, отнасяща се до функционалната ѝ характеристика. Най-често към нея се предявява изискването да е „нова“, „неначената“ (от която никога не е пил и докосвал след наливането ѝ), „мълчана“ (налята и донесена при спазване на обредно мълчание), „светена“, „лява“⁴, престояла „под звездите в глуха доба“ (Манкова 1989: 185). Вярвало се е, че колкото повече такива качества притежава водата, толкова по-силен продуциращо-стимулиращ или апотропейно-катарктически елемент е тя в народолечението и в обичаите със здравна насоченост.

При друг магически способ – баенето, във водата се събира с необикновена магическа сила цялото съдържание на заклинанието, изречено от баячката. Водата кодира магическия смисъл на обреда и по контактен път (запойване, измиване) осъществява изцелението. Така тя гони всякакви зловредни сили, а през цялото време на обреда има за задача да осигури призоваването на магията да се случи. Като граница, преход между световите тя трябва да осигури преход от смърт към живот, от болест към здраве (Старева 2007: 154). Поливките са съставна част от баялния лечителен обред.

---

³ В народните приказки съществува представата и за „жива вода“, поливането с която съживява дори мъртвите (Василева 2008: 554).

⁴ Магически смисъл има водата от водовъртеж, където движението се осъществява наляво.

Те се правят през нощта преди първи петли на потайно място (под мост, на кръстопът, край чешма, извор или кладенец). Болният се съблича съвсем гол и се облива с отварата. Вярва се, че водата от поливките е опасна и ако човек стъпи върху нея, заболява, поемайки болестта на изкъпания (Големанов 1914: 31). Затова такава вода се изхвърля в река или на място, където никои не минава.

По правило описаните ирационални магически способности за лекуване на безплодие с вода се използват, когато се смята, че на жената (съпрузите) е сторена магия. Тя се означава като „завързване“ и обредите целят да „развържат“ репродуктивните способности на брачната двойка. Например такива съпрузи се „развързват“, като се мият на воденицата голи, поливайки се с помощта на черупка от щърково яйце (Арnaudов 1996: 690). Това къпане се прилага освен при бездетство и при липса на мъжка рожба или смъртност при децата в семейството. Безплодие се лекува и чрез къпане с вода, в която е била накисната кост (глава) от животно (птица), умряло при раждане, наричана *лууса глава* (Генчев 1985: 173). Още по-сложен е контекстът на магическото лекуване на бездетка в Странджа. Тук баячката лекува с вода, събрана от девет брода, в която има морска пяна, пяна от перката на лява воденица, билки и камъчета от стрехите на три крайни къщи. Водата трябва да престои една нощ под звездите. Рано сутринта бездетката се съблича гола, сяда на главината на колата и тогава лечителката я полива (Попов 1996: 218). Локално определен отново в Странджа (с. Грудово) е магическият лечебен обред да се бае на яйце, ако жена не може да зачене поради уроки: Баячката счупва яйце в мълчана вода. Сместа се оставя през нощта под звездите. Преди изгрев слънце, ако водата е бистра, баячката бае, дава на жената да пие и я пръска (Милчева 1996: 259).

Когато става въпрос за магични практики при лекуване на безплодие, то неизбежно трябва да се споменат тези, свързани с плацентата, възприемана в традиционната култура като двойник на детето. Народното вярване е надарило плацентата със свръхестествените качества и лечебна сила⁵. Ако бездетна се напари и окъпе във вода, в която е сварена плацентата (или е престояла едно денонощие), или изпие отвара, приготвена след изсушаването ѝ, ще забременее (Старева 2016: 268). Лечението се представя като отнемане (измамване) плодовитостта на родилката (като дадена от Бог), която след открадването на плацентата ѝ повече не може да зачева. Този мотив е пряко свързан с представата за мобилността на плодородието, с идеята, че то може да бъде отнето и предавано, че търпи трансформации, че може да му се влияе (Станчев 2001: 48). Затова и бездетството често се свързва с откраднатата при предишното раждане плацентата. Това обуславя плацентата на родилката да бъде обект

---

⁵ Най-често срещаният мотив сред всички славянски народи е, че плацентата е надарена със свръхестествената сила да лекува безплодие. Срещат се обаче и сведения за използването ѝ при лекуване на слепота, киселини, лишей, епилепсия, брадавици (Кабакова 2009: 200).

на специални грижи: общото между тях е този символ да остане в границите на домашното пространство; неговото даряване за лекуване на неплодна жена се допуска само в случаите, когато родилката не желае повече да ражда (Георгиев 2008: 206).

Втората категория народолечебни практики с вода срещу безплодие съпътства семейната и календарната празнично-обредна система. Плодородието по своята същност и съвкупност е условие за съществуването. Поради тази причина то е смисъл и обект в една или друга степен на голяма част от обичаите.

Превантивната борба срещу бездетство включва непрекъснати и последователно спазвани обредни практики, свързани със родилните и сватбените обичаи от жизнения цикъл. Тяхната цел е да предотвратят евентуално безплодие в семейството. В българската родилна обредност са заложени редица репродуктивни мотиви, свързани с обредната употреба на водата – напр. водата от първото къпане на новороденото се излива под плодно дръвче, за да има то деца като порасне (Седакова 2013: 187). Ако в семейството няма деца, се смята, че родителите не са изпълнили задължителните обреди, затова ги повтарят, но вече като лечение за безплодие (т.нар. *клинене на бездетка*). С други думи, коректното спазване на нормите на традиционната родилна обредност определя правилното развитие на житейския сценарий на човека (Седакова 2013: 192).

В традиционния бит на българина сватбата е едно от най-тържествените събития. Всички практики, които изграждат нейния обреден комплекс, са насочени към осигуряване на благополучие за новобрачната двойка. Сред магически осмислените практики с такава цел най-известни и повсеместно разпространени са тези, в които водата присъства като обреден реквизит. Една от причините за бездетство, които народното мислене утвърждава, е наличието на вредоносни магии, извършени по време на сватбата, насочени да лишат младите от репродуктивните им функции (напр. „завързване“). За да се предпазят от магии и уроки на сватбата, българите внимателно изпълняват всички забрани и препоръки, предписвани от народната традиция (Седакова 2013: 185). Голяма част от тях са свързани с обредната употреба на водата, която в сватбената обредност се явява като очистително-апотропейно средство, а в много случаи тази ѝ функция е допълвана с представите за нейните оплодителни възможности (Манкова 1989: 159). Напр. при обредното бръснене на годеника и сплитане и къпане на годеницата преди сватбата тези функции на водата се проявяват изключително осезаемо. Бръсненето на младоженеца, което по традиция е първото в живота му, се извършва на двора под плодно дърво. В съда с водата за бръснене се слага здравец и една ябълка (символ на плодородието). Събраните косми от брадата се завързват в кърпа и се предават на бъдещата булка или ги изгърсват в течаща вода. Този обред символично пресъздава зачатие – представата за водата като символ на женското начало, на утробата и

взаимодействието ѝ с мъжкото начало – първите косми от брадата на младоженеца. Символиката на обреда може да бъде обяснена и с пожеланието оплодителната сила на младоженеца да е като тази на водата.

При обредното къпане на булката водата е винаги с оплодителна обредна характеристика. То се осъществява вечерта преди сватбата. В съда с водата за къпане се посипва просо (неброени зърна, за да има невестата неброени деца). Този обред има висока символна стойност, тъй като в него отново е затворен основният житейски смисъл на зачатие – зърното (просото) е семето, което изпълва утробата, т.е. водата.

В следсватбените обичаи обредните действия около отбулването на младата булка на Гергьовден са свързани с елемента вода или плодно дърво, което има връзка с култа към плодородието, т.е. осигуряване на възпроизводството. С участието на тези елементи се цели осигуряването на родовитостта на булката и продължението на рода.

Мотивът за безплодието като опозиция на плодовитостта е широко застъпен и в народния календар. В редица календарни обредни практики е заложена идеята, че на човешката плодовитост може да се влияе, че тя може да бъде поощрявана, пазена и защитавана. Широка гама от действия за обредно лекуване на бездетство, намерили изява в календарните празници, са свързани с вярата, че в определени календарни моменти здравеносните и оплодителни сили на водата се засилват. Такива празници са Йордановден (6 януари) Спасовден (40 дни след Великден), Еремия (1 май), Гергьовден (6 май), Еньовден (24 юни) и Петковден (14 октомври).

Основен елемент в йордановденската обредност е кръстената вода, с чиято помощ се извършват редица практики за здраве и плодородие. От мястото, където е хвърлен кръстът, се взема вода и за изцеление с нея се къпят болните. Това се практикува и от бездетните жени, стига проблемът им да е осмислен като заболяване (Станчев 2001: 33).

Обредните практика за лекуване на бездетство на Спасовден, Еремия, Гергьовден и Еньовден са идентични и изцяло свързани с вярата и надеждата в чудотворната целебна сила на росата точно в тези календарни моменти⁶. Например на Еремия рано, преди да е изгряло слънцето, жените се търкалят голи в росна трева като сигурен лек срещу безплодие. Вярва се също, че ако съберат и пият на гладно утринна роса, ще заченат (Старева 2016: 110).

Валянето по роса е старинен елемент и от гергьовденската обредност със силно оплодителна функция. Сутринта на празника бездетните жени, голи

---

⁶ Приписваните засилени магически способности на водата в пролетния период на годишния календар са свързани вероятно с някои традиционни схващания за подобните възможности на зеленината в същото време. Тогава е най-усиленият вегетативен период на природата. В съответствие с него са се изградили и представите за засилената магическа активност на водата в тези дни (Манкова 1989: 181).

или съблечени под кръста, обират с телата си росата по нивите (по-рядко по зелена трева), поливат се с билкови отвари или се къпят в течаща гергъовска вода, което определя полово гергъовденските къпания като типично „женски обичай“. Тези практики почиват на идеята, че на този ден водата (росата) притежава силно оплодителна и очистителна сила. Народната интерпретация е резултат от смесването на два различни по своя произход момента – от една страна, вярата в целебната сила на росата и представите за оплодителната сила на земята, а от друга – култа към св. Георги, който е всесилен светец покровител и който ще „даде рожба на младата жена“, ако тя се окъпе в росата на Гергъовден (Колева 1981: 157). Като цяло празникът е насочен към стимулиране на бъдещото плодородие и благоденствие както в природен, така и в социален план.

Лечебната сила на водата е особено търсена на Еньовден. Вярва се, че на този ден слънцето „се къпе“ във водата, поради което на нея се приписват силни целебни качества. Освен бездетни жени на този ден всички болни и здрави се търкалят за здраве в росни ливади, къпят се в извори и реки, там, където преди тях „се е окъпало“ и слънцето, или отнасят водата вкъщи и се къпят като я смесват с друга вода.

В народното и християнското вярване св. Петка се почита като покровителка на бездетките, като светица, която ще помогне на младата жена да забременее. Култът към св. Петка се наследява от езическата славянска богиня Мокош, покровителка на женските домашни дейности, на брака, раждаемостта, земната влага. В навечерието на празника Петковден невестите, които не могат да заченат, преспиват край параклис на нейно име или аязмо с лековита вода с вярата, че светицата ще им помогне (Старева 2016: 126–127).

На Летния Атанасовден (5 юли) съществува един интересен локално определен обред срещу бездетство от с. Долно Ябълково (Странджа). Край селото има камък, край който до 50-те година на ХХ в. бездетни жени от селото се събират, правят курбан и се измиват със събраната по дупките на камъка вода, която се смята за лечебна (Милчева 1996: 259).

Ако трябва да бъде изграден един обобщен образ на практиките с вода при бездетство, то той ще съчетава в себе си лечебното и магическото, християнското и паганистичното. Това го превръща в изключително интересен за изследване от етнографска гледна точка феномен. В основата му е култът към водата и вярата, че тя отмива всичко лошо, извор е на живот и плодородие. Съобразно тези си качества тя се прилага широко както в обичаите и обредите със здравна насоченост, така и в конкретната практика на традиционното народолечение.

Репродуктивните проблеми са злободневна тема и днес. Въпреки че в съвременността вариантите за решаването им да са много и най-разнообразни, макар от медицинска гледна точка безплодието да е получил своето научно

обяснение, обществената нагласа към жената, която не може да има деца, продължава да е крайно негативна.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Арnaudов 1996: Арnaudов, М. *Очерци по българския фолклор*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“. [Arnaudov 1996: Arnaudov, M. Oчерtsi po balgarskia folklor. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.]

Богданова 1985: Богданова, А. Народна медицина. // *Етнографски проучвания на България. Капанци*. Съст. Д. Тодоров. София: БАН, 279–310. [Bogdanova 1985: Bogdanova, A. Narodna meditsina. // *Etnografski prouchvania na Balgaria. Kapantsi*. Sast. D. Todorov. Sofia: BAN, 279–310.]

Васева 2008: Васева, В. Гениталии (мъжки). // *Митология на човешкото тяло. Антропологичен речник*. Съст. М. Георгиев. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 25–29. [Vaseva 2008: Vaseva, V. Genitalii (mazhki). // *Mitologia na choveshkoto tyalo. Antropologichen rechnik*. Sast. M. Georgiev. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 25–29.]

Василева 2008: Василева, Д. Измиване-Изцеление. // *Митология на човешкото тяло. Антропологичен речник*. Съст. М. Георгиев. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 554–555. [Vasileva 2008: Vasileva, D. Izmivane-Iztselenie. // *Mitologia na choveshkoto tyalo. Antropologichen rechnik*. Sast. M. Georgiev. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 554–555.]

Воденичарова 1994: Родилната обредност на българите като традиционна форма на социализация. // *Етнографски проблеми на народната духовна култура*. Т. 2. Съст. Р. Попов. София: „Клуб ‘90“, 101–137. [Vodenicharova 1994: Rodilnata obrednost na balgarite kao traditsionna forma na sotsializatsiya. // *Etnografski problemi na narodnata duhovna kultura*. Т. 2. Sast. R. Popov. Sofiya: „Klub ‘90“, 101–137.]

Генчев 1985: Генчев, Ст. Семейни обичаи и обреди. // *Етнография на България*. Т. III. Съст. Ст. Генчев. София: БАН, 159–214. [Genchev 1985: Genchev, St. Semeyni obichai i obredi. // *Etnografia na Balgaria*. Т. III. Sast. St. Genchev. Sofia: BAN, 159–214]

Генчев 1993: Генчев, Ст. Семейни обичаи и обреди. // *Софийски край. Етнографски и езикови проучвания*. Съст. Ст. Генчев. София: БАН, 196–223. [Genchev 1993: Genchev, St. Semeyni obichai i obredi. // *Sofiyiski kray. Etnografski i ezikovi prouchvania*. Sast. St. Genchev. Sofia: BAN, 196–223.]

Георгиев 1980: Георгиев, М. Магичните лекувания в българската народна медицина. // *Българска етнография* № 3, 17–27. [Georgiev 1980: Georgiev, M. Magichnite lekuvaniya v balgarskata narodna meditsina. // *Balgarska etnografia* № 3, 17–27.]

Георгиев 2008: Георгиев, М. Редуцираното тяло. // *Митология на човешкото тяло. Антропологичен речник*. Съст. М. Георгиев. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 205–214. [Georgiev 2008: Georgiev, M. Redutsiranoto tyalo. // *Mitologia na choveshkoto tyalo. Antropologichen rechnik*. Sast. M. Georgiev. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 205–214.]

Георгиев 2015: Георгиев, М. *Старобългарската медицина*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“. [Georgiev 2015: Georgiev, M. *Starobalgarskata meditsina*. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.]

Големанов 1914: Големанов, Г. Материали по народна медицина. // *СбНУ*, кн. 30. София, 1–48. [Golemanov 1914: Golemanov, G. Materiali po narodna meditsina. // *SbNU*, кн. 30. Sofia, 1–48.]

Кабакова 2009: Кабакова, Г. Послед. // *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*. Т. 4. Съст. Н. И. Толстого. Москва: Международные отношения, 200–202. [**Kabakova 2009:** Kabakova, G. Posled. // *Slavyanskiye drevnosti. Etnolingvisticheskiy slovar* '. Т. 4. Sast. N. I. Tolstogo. Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya, 200–202.]

Колева 1981: Колева, Т. *Гергьовден у южните славяни*. София: БАН. [**Koleva 1981:** Koleva, T. Gergyovden u yuzhnite slavyani. Sofiya: BAN.]

Кюркчиева 2008: Кюркчиева, И. Бездетка. // *Митология на човешкото тяло. Антропологичен речник*. Съст. М. Георгиев. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 365–366. [**Kyurkchieva 2008:** Kyurkchieva, I. Bezdetka. // *Mitologia na choveshkoto tyalo. Antropologichen rechnik*. Sast. M. Georgiev. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 365–366.]

Манкова 1989: Манкова, Й. Обредната употреба на водата у българите (Опит за функционална характеристика). // *Етнографски проблеми на народната духовна култура*. Съст. Ст. Генчев. София: БАН, 151–193. [**Mankova 1989:** Mankova, Y. Obrednata upotreba na vodata u balgarite (Opit za funktsionalna harakteristika). // *Etnografski problemi na narodnata duhovna kultura*. Sast. St. Genchev. Sofia: BAN, 151–193.]

Манкова 1996: Манкова, Й. *Култът към водата в българската фолклорна култура*. Враца: Полипринт. [**Mankova 1996:** Mankova, Y. Kultat kam vodata v balgarskata folklorna kultura. Vratsa: Poliprint]

Манова 1999: Манова, Ц. Дете. // *Българска народна медицина. Енциклопедия*. Съст. М. Георгиев. София: ИК „Петър Берон“ 102. [**Manova 1999:** Manova, Ts. Dete. // *Balgarska narodna meditsina. Entsiklopedia*. Sast. M. Georgiev. Sofia: IK „Petar Beron“ 102.]

Маринов 1994: Маринов, Д. *Народна вяра и религиозни народни обичаи*. София: БАН. [**Marinov 1994:** Marinov, D. *Narodna vyara i religiozni narodni obichai*. Sofia: BAN.]

Милчева 1996: Милчева, М. Обичаи и обреди, свързани с бременността, раждането и отглеждането на детето. // *Странджа. Материална и духовна култура*. Съст. Р. Попов. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 259–269. [**Milcheva 1996:** Milcheva, M. Obichai i obredi, svarzani s bremennostta, razhdaneto i otglezhdaneto na deteto. // *Strandzha. Materialna i duhovna kultura*. Sast. R. Popov. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 259–269.]

Попов 1996: Попов, Р. Народен светоглед. // *Странджа. Материална и духовна култура*. Съст. Р. Попов. София: АИ „проф. Марин Дринов“, 216–236. [**Popov 1996:** Popov, R. Naroden svetogled. // *Strandzha. Materialna i duhovna kultura*. Sast. R. Popov. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 216–236.]

Попов 2006: Попов, Р. Роса. // *Българска митология. Енциклопедичен речник*. Съст. А. Стойнев. София: Издателство „Захарий Стоянов“ 272–273. [**Popov 2006:** Popov, R. Rosa. // *Balgarska mitologia. Entsiklopedichen rechnik*. Sast. A. Stoynev. Sofia: Izdatelstvo „Zahariy Stoyanov“ 272–273.]

Седакова 2013: Седакова, И. *Балкански мотиви в езика и културата на българите. Раждане и съдба*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“. [**Sedakova 2013:** Sedakova, I. *Balkanski motivi v ezika i kulturata na balgarite. Razhdane i sadba*. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.]

Станчев 2001: Станчев, Ст. *Мотивът за безплодието в представите на българите*. Дипломна работа № 435, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. [**Stanchev 2001:** Stanchev, St. *Motivat za bezplodieto v predstavite na balgarite*. Diplomna rabota № 435, VTU „Sv. sv. Kiril i Metodiy“.]

Старева 2007: Старева, Л. *Български магии и гадания*. София: Труд. [**Stareva 2007:** Stareva, L. *Balgarski magii i gadania*. Sofia: Trud.]

Старева 2016: Старева, Л. *Български ритуали за късмет*. София: Труд. [Stareva 2016: Stareva, L. *Balgarski rituali za kismet*. Sofia: Trud.]

Телебизов, Телебизова 1963: Телбизов, К., М. Телебизова. Традиционен бит и култура на банатските българи. // *СбНУ*, кн. 51. [Telebizov, Telebizova 1963: Telbizov, K., M. Telbizova. Traditsionen bit i kultura na banatskite balgari. // *SbNU*, kn. 51.]

Тодорова-Пиргова 1995: Тодорова-Пиргова, И. Болното тяло: стари и нови представи. // *Български фолклор* № 3, 28–41. [Todorova-Pirgova 1995: Todorova-Pirgova, I. Bolното tyalo: stari i novi predstavi. // *Balgarski folklor* № 3, 28–41.]

Цанева 1994: Цанева, Е. Обичаи при бременност, раждане и отглеждане на дете. // *Етнографски проучвания на България. Родопи*. Съст. Р. Попов. София: БАН, 118–145. [Tsaneva 1994: Tsaneva, E. Obichai pri bremennost, razhdane i otglezhdane na dete. // *Etnografski prouchvaniya na Bulgariya. Rodopi*. Sast. R. Popov. Sofia: BAN, 118–145.]